

**Докторант Қалиакпар Данараның
«8D02307 – Қазақ филологиясы» мамандығы бойынша философия
докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынған «Абай шығармаларындағы
мифтік сарындардың ұлттық рухани таным-түсінігі» атты
диссертациялық зерттеу жұмысына берілген отандық
жетекшінің**

ПІКІРІ

Әлемдік деңгейде орын алып отырған қоғамдық сілкіністер мен дүмпулер нарықтық экономикада ғана емес, адам санасының ішкі түйсік толқыныстарына да әсер еткені белгілі. Технократтық аппараттардың қарыштап алға дамығанымен, рухани бағыттағы мәдени-әдеби құндылықтардың біршама кейінге қалып қойғаны жасырын емес. Осы бір рухани кеңістіктің орнын толтыру жолында көркемдік дүниенің алар орны ерекше. Міне, сондықтан қоғамдағы болып жатқан жағымсыз жағдайлар мен келеңсіз оқиғалардың шығу себептерін талдап, талғап түсіндіруде қоғамдық ғылымдарға иек арта бастадық.

Демек, қоғамдағы сапалық өзгерістерге алып келер қайнар көздердің бірі – мифологиялық бастауларда жатқандығы айқын мәселе. Себебі ешбір жаңа дүние өзінен-өзі бола салмайтыны белгілі. Оған міндетті түрде дәстүрлі, халықтық дүниелердің қатысы болары сөзсіз. Бұл өзгерістер мен жаңалықтар ең алдымен бүгінгі заманғы әлемде болып жатқан рухани құбылыстарды жаңаша көзқараспен бағалауға қатысы бар дүниелер.

Осы мифтік сарындар мен танымдар қазақ халқының рухани мұрасымен астасып, тарихымен тамырласып, дәстүрлі наным-сенімдерімен және фольклорлық жыр- аңыздарымен ажырамас тығыз байланыста сабақтасады. Абай шығармашылығында өзекті мәселелердің қатарынан табылған мифтік сарындардың табиғатын айқындау арқылы, философиялық пайым-парасатынының көп қабатты астарлы қырларын тереңнен талдап, оқырманның ұлттық құндылықтарға деген танымдық қабілетін арттыра түсуіне қызмет етеді. Абай шығармаларындағы мифтік сарындар келесідей негізгі аспектілерде көрініс табады:

1. Натуралдық және космологиялық бейнелер; табиғат құбылыстарының, жер мен аспан денелерінің мифологиялық тұрғыдан сипатталуы, олардың адам өміріндегі рөлі мен маңызы.

2. Аңыздық және эпикалық кейіпкерлер; батырлар, данышпандар, абыздар, рухани басшылар сияқты мифологиялық және тарихи тұлғалардың образдары, олардың адам ретіндегі ішкі сезімдері мен арман-мұраттарының мифологиямен сабақтаса өрілуі.

3. Дүниетанымдық және философиялық мотивтер; өмір мен өлім, адамның ішкі дүниесі, жын мен пері, ақыл мен сана, рух пен рухани ізденістер және космоспен байланыс сияқты мәселелерді қамтитын мифологиялық ой-пікірлер.

4. Фольклорлық элементтер; халық ауыз әдебиетінен алынған және соған жақын халық санасына етене таныс болған мақал-мәтелдер, жұмбақтар, ертегілер және аңыз бен әпсаналар, олардың заманауи өмірге бейнелі тілдік, әдеби бейімделуі.

Абай шығармаларындағы мифология адамдардың рухани жетілуіне, өзін-өзі тануына және әлемдік танымның кеңеюіне ықпал ету қағидаттарын жетілдіре түседі. Терең танымдық пайымдар оқырманның ойлау қабілетін креативті түрде арттырады, әлемге деген көзқарасын кеңейтеді және қазақ халқының ұлттық мәдени мұрасын тереңірек түсінуге көмектеседі.

Докторант Қалиакпар Данара Абай Құнанбаевтың шығармаларын зерттеу объектісі ретінде ала отырып, Абай шығармаларындағы мифологиялық сарындардың рухани- танымдық сипатын жүйелі түрде қарастыру арқылы қазақ әдебиетіндегі мифологизм мәселесін бағамдап, бағдарлап, теориялық жақтан сараланған. Осы төңіректе жалпы миф және әдебиеттегі мифологизм жайлы теориялық, зерттеу еңбектер басшылыққа алынды.

Бірінші тарауда мифтік сарындардың шығу тегі мен қайнар көздері зерттеліп, миф және мифология категорияларын зерттеудің теориялық негіздері, мифологиялық элементтердің қазақ әдебиетіндегі және мәдениетіндегі маңыз мен қазақ халқының мифологиясы, өзіндік табиғаты ашылып жан-жақты сараланды. Ең алдымен «Миф» танымының шығуы, таралу жолдарын, мифтердің әлемдік арақатынасын, олардың зерттелуі туралы әлемдік және отандық ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып зерттелген.

Бірінші, Адамзат өркениеті тарихындағы оның ішінде бағзы түркілік сөз өнерінің дамуының ортақ заңдылықтарының қазақ әдебиетіндегі типологиялық ұшырасымдарын Абай шығармашылығына қатысты мифологиялық тұрғыдан зерделеу сондай-ақ ақын туындыларындағы мифтік деңгейіндегі көркемдік айшықталулардың негізгі белгілерін ашып, саралап зерттей білген.

Екінші, фольклор мен көркем әдебиеттегі мифтер, Абай танымына әсер еткен мифтік сарындардың жыраулардағы көрінісі, дәстүрлі үндестік туралы талданған, Абай танымына әсер еткен мифтік сарындардың көне түркілік көрінісі мен шығыстық сарындардың тигізген ықпалы түптеп зерделенген.

Екінші тарауда Абай шығармаларындағы мифтік анимизм және кейіптеудің көркем бейнеленуі, ежелгі мифтік сарындардың Абай шығармаларындағы дәстүрлі қолданысы нақты сараланған. Бай туындыларындағы авторлық мифтері арғықазақ-түркілік, ұлттық және әлемдік дәстүрлі мифтерді қолданған қаламгерде көрініс тапқан белгілі бір мифологиялық образдер мен мотивтердің және архетиптердің алаш және әлем әдебиетіне косылған рухани үлесі және қазақ мәдениетінде алатын орны философиялық әдеби теориялық жағынан анықталған.

Абай шығармаларындағы мифтік анимизм және кейіптеулер, барынша қарастырылып, талдап зерттелген. Абайдың табиғатты адамның жан дүниесімен ағастыра, үндестіре, үйлестіре суреттелуі түркілік сарыннан

тамыр алғаны анық. Абай өлеңдерінде көңіл күйі, басынан кешкен тағдыры, қиямет-қайым күндері – барлығы да табиғатпен егізделіп, үндестіріліп отырады.

Абай және мифпоэтикасы атты үшінші тарауда Абай шығармаларындағы мифтік құбылтушылық, мифтік синергетика және мифологиялық элементтердің көркем үйлесімі, бағзы мифтік сарындардың Абай поэмаларында берілу ерекшелігі барынша саралап талданды. Абайда табиғат пен адам арасындағы бірлік пен қарама-қайшылық күрделі, терең мәнді суреттеу арқылы беріліп отырады.

Зерттеу нысанына алынған Абай шығармалары негіз етіп алынып, ақын шығармаларында кездесетін, ұлттық мағыналық астарлы мифтік сарындардың уақыт кеңістігінен бастау алып, ерте замандағы қоғам өкілдерінің наным-сенімі мен мифтік таным-түсінігі жинақталған жиынтық негізде талданған.

Диссертация кіріспеден, үш тараудан, алты тараушадан, қорытынды мен пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады. Ізденуші әр тарау бойынша ой қорытып, өз тұжырымдарын ұсынған. Әр тарау бірін-бірі толықтырып, бірінен-бірі туындап жатыр.

Докторант Д.Қалиакпардың зерттеу жұмысының негізгі мазмұны жөнінде ҚР Білім және ғылым саласындағы Жоғары аттестаттау комитеті бекіткен ғылыми журналдар мен шетелдік басылымдарда мақалалар жариялап, баяндамалар жасаған. Диссертацияның негізгі тұжырымдары мен қорытындыларының жариялануы жеткілікті.

Осы айтылған пікірлерді ескере отырып, диссертация авторы Қалиакпар Данара «8D02307 – Қазақ филологиясы» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне лайық деп есептеймін.

Сондықтан бас-аяғы жинақы, өзіндік айтары бар «Абай шығармаларындағы мифтік сарындардың ұлттық рухани таным-түсінігі» атты диссертациялық жұмысты диссертациялық кеңесте қорғауға ұсынамын.

Отандық жетекшісі,
филол.ғ.д., доцент



А.А. Мауленов